

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНСТИТУТ ДОУНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ В СИСТЕМІ ОСВІТИ: «ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ
НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД – ДОУНІВЕРСИТЕТСЬКА ПІДГОТОВКА –
ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД»

Матеріали
II Всеукраїнської науково-практичної конференції
25 травня 2016 року

КИЇВ 2016

УДК 371.2:371.8:378.4(063)
ББК Ч 448.оя431+Ч420я431
А437

Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній навчальний заклад – доуніверситетська підготовка – вищий навчальний заклад: зб. наук. праць матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 25 травня 2016 р., м. Київ, Національний авіаційний університет / наук. ред. Н. П. Муранова. – К : – НАУ, 2016. – 296 с.

До наукового збірника увійшли статті та тези доповідей учасників II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній навчальний заклад – доуніверситетська підготовка – вищий навчальний заклад (25 травня 2016 року, м. Київ), що проводилася на базі кафедри базових і спеціальних дисциплін Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету спільно з науковими установами та навчальними закладами освіти України. Адресований науковцям, аспірантам, викладачам ЗНЗ і ВНЗ та працівникам в галузі освіти.

Редакційна колегія:

Муранова Н. П., доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету (голова);

Черіпко С. І., заступник директора Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету;

Бруяка О. О., кандидат технічних наук, доцент, начальник навчально-методичного відділу Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету;

Приходько О. Ю., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри базових і спеціальних дисциплін Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету;

Бугайов О. Є., кандидат технічних наук, доцент, кафедра базових і спеціальних дисциплін Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету.

Рекомендовано до друку Науково-методично-редакційною радою Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету (протокол № 6 від 26.09.2016 р.).

За достовірність наведених даних та посилань несе відповідальність автор публікації.

УДК 373.6

Кашкарьова Людмила, м. Бердянськ

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті пропонується ефективний засіб професійної орієнтації старшокласників через складання ними професіограм. Представлена розширена схема професіограми в авторській редакції.

Ключові слова: старшокласники, вибір професії, професіограма, психограма, шкільний практичний психолог.

An effective method of career guidance for senior pupils based on their making up job descriptions is suggested. The paper presents the author's idea of an extended job description diagram.

Keywords: senior pupils, profession choice, job description, psychological description of the profession, guidance counselor.

Проблеми профорієнтації та профвідбору завжди посідали важливе місце в системі суспільних пріоритетів. На жаль, сьогодні українське суспільство не приділяє належної уваги цим процесам, втрачаючи при цьому хороші традиції минулого та нехтуючи сучасними можливостями. Попри перманентну економічну кризу, що охопила більшість галузей, важливо розуміти, що майбутнє зростання економіки України можливе лише за умови вчасної підготовки конкурентоздатних компетентних кваліфікованих кадрів. Саме тому варто приділяти особливу увагу профорієнтаційній роботі зі старшокласниками з метою надання їм психологічної допомоги в проектуванні особистісного розвитку та здійсненні свідомого професійного самовизначення.

Хоча в Україні нібито й існує законодавча база для проведення профорієнтаційної роботи. Так, можна згадати такі нормативні документи: «Про концепцію державної системи професійної орієнтації населення» (Постанова КМ України № 48 від 27.01.1994 р.), «Положення про організацію професійної орієнтації населення» (наказ Міністерства праці України, МОН України та Міністерства соціального захисту населення України за № 27/169/79 від 31.05.1995 р.), «Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається» (наказ МОН України, Міністерства у справах молоді і спорту України за № 159/130/1526 від 02.06.1995 р.), «Концепція державної системи професійної орієнтації населення» (Постанова КМУ № 842 від 17.09.2008 р.), «Положення про надання соціальних послуг з професійної орієнтації у державній службі зайнятості» (наказ Міністерства соціальної політики України № 356 від 19.09.2011 р.).

Проблема профорієнтації старшокласників висвітлюється в роботах багатьох науковців і практиків. Авторами таких публікацій, зокрема, є: В. Васильків, Д. Дубровін, Н. Жемера, М. Захаров, В. Симоненко, В. Кардаш, Є. Клімов, О. Матвеев [1], Н. Муранова [10, с. 54–60, с. 273–280; 11], Є. Павлютенків, Л. Пасечнікова, Г. Пригін, М. Пряжников [3], Т. Ремех, Л. Ляхощька, І. Цушко [2, 4],

Л. Романенко [5], М. Тименко, Б. Федоришин [6], С. Чистякова, І. Шамбарова, В. Ярошенко. Тож маємо докладні практичні розробки, які можуть бути використані в процесі профорієнтаційної роботи педагогічним колективом загальноосвітнього навчального закладу.

Проте, аналізуючи сучасний стан профорієнтаційної роботи в школі, можна констатувати, що проводиться вона вкрай безсистемно й неефективно. Зокрема, залишились у минулому такі її традиційні форми, як зустрічі з представниками певних професій та екскурсії на виробництво. Рідко проводяться позакласні заходи, де учні можуть познайомитися з розмаїттям сучасних професій. Заходи ж, які проводять у школах постачальники освітніх послуг, скоріше є рекламою й агітацією.

Сьогодні найбільш вживаною формою профорієнтації є діагностування інтересів та виявлення індивідуальних особливостей старшокласників. Цю роботу виконують шкільні практичні психологи. Проте, це тільки частина вкрай важливої роботи, яку необхідно доповнити широким ознайомленням старшокласників зі світом професій, а згодом, й глибоким аналізом тих професій, які потенційно обиратимуть учні.

У статті ми пропонуємо ефективний засіб професійної орієнтації старшокласників через складання ними професіограм. Професіограма – це комплексний, систематизований, багатосторонній опис конкретного виду роботи, призначений для проведення психологічного вивчення праці й використання надалі у практичній діяльності. Професіограми основних професій містять дані про процес роботи, відомості про необхідну професійну й загальноосвітню підготовку, гігієнічні й фізіологічні особливості, медичні протипоказання, перспективи професійно-кваліфікаційного росту, економічні дані й ін. Важливу частину професіограми становить психограма, що являє собою повний опис власне психологічних характеристик діяльності, сукупність психофізіологічних й особистісних якостей, що є для неї професійно важливими. Психограма повинна містити психологічний аналіз структури професійної діяльності й тих специфічних вимог, що професія пред'являє до психіки людини.

Відомі на сьогодні професіографічні схеми численні та різнобічні. Їх зміст і структура підпорядковані цілям вивчення професії, її особливостям та теоретичним засадам дослідження [7, с. 118–126; 8, с. 115–124; 9, с. 14–18; 10, с. 9–11]. Ми пропонуємо інтегровану схему опису професійної діяльності, що охоплює найбільш важливі характеристики професії [11, с. 25–29]. Вона може успішно використовуватися практичними психологами шкіл та профконсультантами центрів при проведенні профорієнтаційної роботи зі старшокласниками.

ПРОФЕСІОГРАМА

I. Загальні відомості про професію, спеціальність

1. Найменування професії, спеціальності. 2. Географія професії, спеціальності. 3. Потреба в даних фахівцях. 4. Форми професійної підготовки. 5. Робочі місця, що можна зайняти після навчання за спеціальністю.

II. Мета і зміст праці

1. Об'єкт (предмет), на який спрямована праця

A. Природа («жива» природа або біологічні об'єкти). *Б. Техніка* (машини, механізми, матеріали, різні види енергії). *В. Людина* (дитина, дорослий, старий). *Г. Знакова система* (різні інформаційні системи, цифри, формули, тексти). *Д. Художній образ* (різноманітні витвори мистецтва, літератури тощо).

2. Мета праці

A. Гностична. Розрізняти, оцінювати, аналізувати готовий продукт, що вже існує (якийсь виріб, витвір мистецтва, поведінку людей тощо), або його окремі параметри чи характеристики.

Б. Перетворююча. Перетворювати продукт (якийсь виріб, людські стосунки, здоров'я, інформацію тощо) з метою їх зміни, вдосконалення, доопрацювання.

В. Дослідницька. Створювати новий продукт, винаходити, придумувати щось, знаходити новий варіант, результат, зразок.

3. Процес роботи (виробничі дії, операції, прийоми).

4. Результати роботи (стосуються об'єкта чи суб'єкта, на який спрямована праця).

III. Необхідні для виконання роботи знання, уміння, навички

1. Працівник повинен знати (перелік і характеристика професійно необхідних знань).

2. Працівник повинен уміти (перелік і характеристика професійно необхідних навичок і умінь).

IV. Необхідні для виконання роботи знаряддя та засоби праці

1. Зовнішні: а) ручні інструменти; б) механізми, машинне обладнання, різні види транспорту; в) автоматичне обладнання; г) прилади, вимірювальні пристрої, оргтехніка; д) комп'ютери.

2. Внутрішні, функціональні: а) мова: емоційна, виразна; ділова, безпристрасна; б) поведінка (міміка, жести): емоційна, виразна; ділова; в) інтелектуальні засоби.

V. Ступінь проблемності трудових ситуацій

А. Низька. Робота чітко визначена правилами, інструкціями, в ній практично немає нових, неочікуваних для працівника проблемних ситуацій.

Б. Середня. Діяльність достатньо чітко визначена, але іноді в ній виникають ситуації, що вимагають прийняття нових, нестандартних рішень.

В. Висока. Часто зустрічаються нові, складні ситуації, що вимагають творчої активності та нестандартного підходу.

VI. Соціально-психологічні параметри

1. Ступінь колективності процесу: а) низька (індивідуальна праця); б) середня (взаємодія невеликого контингенту працюючих); в) висока (колективна праця).

2. Ступінь самостійності в організації роботи: а) виконавець; б) організатор власної діяльності; в) організатор роботи інших людей.

3. Особливості трудової взаємодії (контактів): а) за кількістю контактів: нечисленні; середньочисленні; багаточисленні; б) за типом партнера: відвідувачі, клієнти; співробітники; група (клас, аудиторія); в) за ступенем постійності кола партнерів: постійне; мінливе.

VII. Емоційно-вольові параметри

1. Характер відповідальності: а) підвищена: моральна; матеріальна; за життя та здоров'я інших людей; б) середня, звичайна.

2. Робота в різних мікрокліматичних умовах: а) у приміщенні; б) на відкритому повітрі; в) у незвичайних умовах (у горах, під водою, під землею, в лісі тощо).

3. Фактори, що викликають психічну напруженість: а) ризик для життя; б) складні, аварійні ситуації; в) спілкування з правопорушниками, психічно хворими тощо; г) чітко заданий ритм і темп роботи; д) фізичні навантаження; е) тривале перебування в одному положенні; ж) нічні зміни; з) специфічні умови (температура, вологість, шум, вібрація, неприємні запахи тощо).

VIII. Соціально-економічні особливості професії

1. Система оплати праці й соціальне забезпечення. 2. Культурно-побутові умови. 3. Перспективи професійного росту.

IX. Людина в процесі роботи

1. Привабливі сторони роботи. 2. Труднощі роботи. 3. Елементи творчості в роботі. 4. Позитивні й негативні наслідки роботи для людини.

ПСИХОГРАМА

I. Психосенсорна сфера

1. Гострота й точність абсолютної чутливості в області зору, слуху, тактильних і кінестетичних відчуттів, а для деяких професій – в області вестибулярного апарату, смаку й нюху. 2. Чутливість до розрізнення у тій або іншій області відчуттів. 3. Сприйняття предмета у статичному положенні, сприйняття руху, простору, часу.

II. Психомоторика

1. Темп рухів. 2. Швидкість рухової реакції. 3. Ритм. 4. Сила рухів. 5. Координація рухів. 6. Стійкість рухів. 7. Влучність рухів.

III. Інтелектуальна сфера

1. Особливості уваги. 2. Спостережливість. 3. Особливості пам'яті по об'єктах і процесах запам'ятовування. 4. Уява: відтворююча й творча. 5. Мислення: аналіз і синтез, порівняння, абстрагування, конкретизування, рішення задач. Мислення при плануванні й самоконтролі.

IV. Емоційно-вольова сфера

1. Почуття, переживання під час праці. 2. Психологічні протипоказання в області почуттів (наприклад, афективність, запальність, гостре панічне переживання невдач тощо). 3. Вольові процеси: постановка цілей, рішення, виконання.

V. Динамічні психологічні фактори продуктивності

1. Пристосованість до роботи. 2. Здатність до переключення. 3. Здатність до вправління. 4. Стомлюваність і монотонність.

VI. Індивідуально-психологічні особливості

1. Спрямованість: інтерес до роботи, потреба у ній. 2. Загальний розумовий розвиток (інтелект). 3. Спеціальні здібності: музичні, технічні, математичні, організаційні й ін. 4. Темперамент і характер: а) протипоказання з боку темпераменту; б) професійно важливі риси характеру: цілеспрямованість, активність (рішучість, сміливість, самостійність, ініціативність); організованість (витримка, самоконтроль, упевненість, дисциплінованість); стійкість (наполегливість, витривалість, терпіння); комунікабельність тощо.

VII. Вплив професії на особистість працівника

1. Вплив на загальний культурний рівень. 2. Вплив на сенсорну й моторну сферу. 3. Вплив на формування здібностей. 4. Вплив на характер.

Інтегрована схема професіограми/психограми охоплює найважливіше коло питань, що дають найбільш повну характеристику професії як певного виду роботи в системі суспільного розподілу праці.

Таким чином, ми пропонуємо ефективний засіб професійної орієнтації старшокласників через складання ними професіограм. Зрозуміло, що цю роботу можна пропонувати учням після дослідження їх інтересів, схильностей, здібностей та діагностики їх пізнавальної сфери. Коли обізнані з власними психологічними особливостями учні ознайомлені зі світом професій й елементарно зорієнтовані на певну професійну сферу, то їм варто докладно ознайомитися з конкретними професіями. Запропонована нами професіограма містить суттєві моменти, які старшокласнику варто з'ясувати до того, як він прийме остаточне рішення щодо обрання певної професії. Зрозуміло, що керувати пошуковою роботою учня має практичний психолог у формі проведення індивідуальних консультацій.

Література

1. Матвеев О. Методичні рекомендації з профорієнтації / О. Матвеев, А. Толпеко, Н. Жемера // Директор школи. – 2001. – № 19. – С. 13–15.
10. Практикум по психологии менеджмента и профессиональной деятельности : учеб. пособ. / под ред.: Г. С. Никифорова, М. А. Дмитриевой, В. М. Снеткова. – СПб. : Речь, 2003. – 448 с.
11. Кашкарьова Л. Р. Профорієнтація та профвідбір : навч.-метод. комплекс для студ. спец. «Практична психологія» / Л. Р. Кашкарьова. – Бердянськ : БДПУ, 2012. – 197 с.
2. Ремех Т. Професійне самовизначення підлітків: Підліткам про професійну освіту в Україні / Т. Ремех, Л. Ляхоцька, І. Цушко // Психолог. – 2005. – № 12. – С. 17–22.
3. Пряжников Н. С. Профорієнтація в школі: ігри, упражнения, опросники (8–11 кл.) / Н. С. Пряжников. – М. : ВАКО, 2005. – 288 с.
4. Ремех Т. О. Підліткам про працю : довідник для учнів / Т. О. Ремех, Л. Я. Ляхоцька, І. І. Цушко. – К. : «Акві-К», 2003. – 32 с.
5. Романенко Л. Професійне самовизначення учнів: як допомогти учням вибрати майбутню професію / Л. Романенко // Сільська школа України. – 2006. – № 7. – С. 14–21.
6. Федоришин Б. О. Психологічні аспекти профорієнтації учнів / Б. О. Федоришин. – К. : ТОВ «Знання» Української РСР, 1976. – 48 с.
7. Баумгартен Ф. Психотехника. Исследования пригодности к профессиональному труду / Ф. Баумгартен. – Берлин, 1922. – Ч. 1. – 255 с.
8. Дмитриева М. А. Психология труда и инженерная психология : учеб. пос. / [Дмитриева М. А. та ін.] ; под ред. А. А. Крылова. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1979. – 224 с.
9. Методология исследований по инженерной психологии и психологии труда / под ред. А. А. Крылова. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1974. – Ч. 1. – 148 с.
10. Муранова Н. П. Фізико-математична підготовка старшокласників до навчання в технічному університеті: [монографія] / Н. П. Муранова. – К. : НАУ, 2013. – 464 с.
11. Муранова Н. П. Розвиток професійного інтересу старшокласників у системі доуніверситетської підготовки / Н. П. Муранова // Вісник ГНПУ ім. О. Довженка : зб. наук. праць ; вип. 20 / Глухівський НПУ ім. О. Довженка ; відп. ред. О. І. Курок. – Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2012. – С. 130–134. – (Серія: Педагогічні науки).